

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.16>

Немцева А. О.,

аспірант

Академії Державної пенітенціарної служби,
провідний фахівець відділу пенітенціарної пробації
Державної установи «Центр пробації»

СПЕЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИЦІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті досліджено соціально-правові гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Виокремлено аспекти, що притаманні спеціально-правовим гарантіям праці науково-педагогічних працівників, зокрема: цільова ознака, що виражається у забезпеченні безперешкодного й ефективного здійснення прав і обов'язків учасників освітнього процесу; матеріальна ознака, що передбачає необхідність формування належних умов соціально-побутового забезпечення; процесуальна ознака, що має на меті врегулювання умов участі державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій та їхніх посадових осіб, а також громадян у процесах взаємодії з науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти у передбачених законом випадках; казуальна ознака, що має прояв у функціонуванні після настання юридичних фактів, з якими пов'язується набуття статусу науково-педагогічного працівника, до досягнення певного, заздалегідь передбаченого результату.

Наголошено, що в період впровадження воєнного стану в Україні до спеціально-правових гарантій праці науково-педагогічних працівників, слід віднести ті, що передбачені для внутрішньо переміщених осіб.

Обґрунтовано що: 1) спеціальні ознаки гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти визначаються: а) особливим правовим статусом цієї категорії працівників; б) специфікою правового закріплення таких гарантій; 2) виходячи з нині діючою юридичної регламентації гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів освіти, доцільним вбачається виокремлення і спеціально-правових гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які діятимуть виключно щодо даної категорії працівників.

Обґрунтовано, що спеціально-правові гарантії є об'єктивними за своєю природою чинниками, що впливають на ефективність діяльності науково-педагогічних працівників та містяться у галузевому законодавстві.

Доведено, що змістовно до гарантій праці науково-педагогічних працівників можна віднести положення про: скорочену тривалість робочого часу; визначення норм часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи закладом вищої освіти; встановлення максимального навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника; право науково-педагогічних, наукових та педагогічних працівників закладів вищої освіти всіх форм власності на: академічну свободу, академічну мобільність для провадження професійної діяльності, захист професійної честі та гідності, участь в управлінні закладом вищої освіти, тощо).

Наведено нормативно-правовий акт, у якому міститься відсилка на наявність спеціального врегулювання пенсійного забезпечення науково-педагогічних працівників. Обґрунтовано доцільність внесення змін в чинне законодавство у частині врегулювання питань пенсійного забезпечення науково-педагогічних працівників

Проаналізовано підзаконні нормативно-правові акти, якими регламентовано спеціально-правові гарантії праці науково-педагогічних працівників.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, правовий статус, заклади вищої освіти, гарантія, спеціально-правова гарантія.

Nemtseva A. O. Special legal labor guarantees of scientific and teaching employees of higher education institutions

Abstract. The article describes the social and legal guarantees of work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions. The aspects inherent in special legal guarantees of work of scientific

and pedagogical workers are distinguished, in particular: the target feature, which is expressed in ensuring the unimpeded and effective exercise of the rights and responsibilities of participants in the educational process; material feature, which provides for the need for the formation of proper conditions of social and household support; a procedural feature aimed at regulating the conditions of participation of state and public bodies, enterprises, institutions, organizations and their officials, as well as citizens in the processes of interaction with scientific and pedagogical workers of higher education institutions in cases provided by law; Casual feature that is manifested in the functioning after the occurrence of legal facts, which is associated with the acquisition of the status of a scientific and pedagogical worker, until a certain, pre-provided result.

It is emphasized that during the introduction of martial law in Ukraine to special-legal guarantees of work of scientific and pedagogical workers, those provided for internally displaced persons should be attributed.

It is substantiated that: 1) special features of the guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions are determined by: a) the special legal status of this category of employees; b) the specificity of legal consolidation of such guarantees; 2) Based on the current legal regulation of the guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of educational institutions, it is advisable to distinguish the separation and special legal guarantees of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions, which will act exclusively on this category of employees.

It is substantiated that special-legal guarantees are objective by nature factors that affect the effectiveness of the activities of scientific and pedagogical workers and are contained in sectoral legislation.

It is proved that in meaning to the guarantees of the work of scientific and pedagogical workers can be attributed to: abbreviated duration of working hours; determining the norms of the time of educational, methodological, scientific, organizational work by the institution of higher education; establishment of maximum training load on one rate of a scientific and pedagogical worker; The right of scientific-pedagogical, scientific and pedagogical staff of higher education institutions of all forms of ownership of: academic freedom, academic mobility for conducting professional activity, protection of professional honor and dignity, participation in the management of higher education institution, etc.).

The legal act, which contains a reference for the presence of special regulation of pension provision of scientific and pedagogical workers. The expediency of making changes to the current legislation in terms of regulation of pension provision of scientific and pedagogical workers is substantiated

By-laws are analyzed, which regulates special legal guarantees of work of scientific and pedagogical workers.

Key words: *scientific and pedagogical staff, legal status, higher education institutions, guarantee, special legal guarantee.*

Гарантії праці науково-педагогічних працівників за своєю сутністю є необхідною умовою здійснення ними своєї професійної діяльності. Насамперед, саме гарантії є ключовими для означення відносин між даною категорією працівників та державою, яка у даному випадку виступає стороною гарантування їхніх прав, свобод та законних інтересів. Держава в особі своїх уповноважених органів зобов'язана забезпечувати реалізацію гарантованих прав і свобод науково-педагогічних працівників, а також захищати їх від порушень. Так, О.Л. Петрик акцентовано увагу на тому, що науково-педагогічні працівники наділені визначеним правовим статусом: закріпленими правами, свободами та обов'язками, а їх гарантії є тими умовами, завдяки яким вони як безпосередні учасники освітнього процесу мають змогу бути носієм цього статусу [1, с. 112].

Для виокремлення спеціально-правових гарантій праці науково-педагогічних праців-

ників доцільно виокремити окремі ознаки, що їм притаманні:

1) цільова ознака, що має прояв у забезпеченні безперешкодного й ефективного здійснення прав і обов'язків учасників освітнього процесу;

2) матеріальна ознака, що має прояв у формуванні необхідних умов для реалізації прав у соціально-побутовій обстановці й закріплюються в нормах права, втілюються в актах застосування права;

3) процесуальна ознака, що має прояв у діяльності державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій та їхніх посадових осіб, а також громадян;

4) казуальна ознака, що виявляється у їх застосуванні після настання певних умов – юридичних фактів, з якими пов'язується набуття статусу науково-педагогічного працівника, до досягнення певного, заздалегідь передбаченого результату.

В контексті даного питання, варто відзначити висновки Д.В. Гайдар щодо виокремлення гарантій діяльності науково-педагогічних працівників (у широкому сенсі) як явища, що: спрямоване на забезпечення безперешкодної реалізації прав працівників як носіїв спеціального правового статусу – окремого виду представників наукової спільноти; за своєю сутністю і цілеспрямованістю включає спеціально-правові гарантії [2, с. 202].

Окремої уваги заслуговує обставина, що в період дії воєнного стану в Україні до спеціально-правових гарантій праці науково-педагогічних працівників, слід віднести ті, що передбачені для внутрішньо переміщених осіб. Як зазначено І.В. Шульженко, правові гарантії, що надаються науково-педагогічним працівникам, що мають статус внутрішньо переміщеної особи, мають охоплювати такі права: право взяття на соціальний квартирний облік для працівників тимчасово переміщених вищих навчальних закладів, тимчасово переміщених наукових установ за місцезнаходженням тимчасово переміщеного вищого навчального закладу; право на щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [3, с. 136].

Спеціально-правові гарантії є об'єктивними за своєю природою чинниками, що впливають на ефективність діяльності науково-педагогічних працівників та містяться у профільному законодавстві. Так, відповідно до ст. 53 Закону України «Про вищу освіту», науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Окремої статті, яка виокремлює гарантії їх праці, на перший погляд, немає. Проте, змістовно до гарантій праці науково-педагогічних працівників можна віднести положення: ст. 56 – робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу; норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти; максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може

перевищувати 600 годин на навчальний рік); ст. 57 – науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право на: академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом, на академічну мобільність для провадження професійної діяльності, захист професійної честі та гідності, участь в управлінні закладом вищої освіти, у тому числі обирати та бути обраним до вищого органу громадського самоврядування, вченої ради закладу вищої освіти чи його структурного підрозділу тощо) [4].

Звернемо увагу у п. 3 ст. 57 зазначеного нормативно-правового акту міститься відсилання на наявність спеціального регулювання пенсійного забезпечення науково-педагогічних працівників Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Однак, варто відзначити, що у зазначеному Законі (в останній редакції 1991 року, що втратив чинність у 2016 році) у ст. 24 передбачено спеціальне пенсійне забезпечення та соціальний захист науково-педагогічних працівників, відповідно до положень статті для науково-педагогічних працівників визначались спеціальні гарантії оплати праці та соціального забезпечення [5]. У чинній редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», пенсійне забезпечення немає спеціального впорядкування [6].

Виходячи з того, що оплата праці та пенсійне забезпечення є відображенням умов виконуваної роботи, складності покладаних функцій, необхідних професійно-ділових якостей працівника та результатів його праці [7, с. 115], доцільним є внесення змін в частині пенсійного забезпечення науково-педагогічних працівників шляхом викладу змісту ст. 37 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [6] таким чином:

«Держава встановлює для науково-педагогічних працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

Пенсії науково-педагогічним працівникам призначаються в розмірі 60 відсотків від сум заробітної плати науково-педагогічного працівника.

При виході на пенсію з посади наукового (науково-педагогічного) працівника відповідно до цього Закону науковому (науково-педагогічному) працівнику видається грошова допомога в розмірі шести місячних посадових окладів (ставок) з урахуванням надбавок і доплат за наявності стажу роботи на відповідних посадах, не менше: для чоловіків – 12,5 року; для жінок – 10 років».

Загалом, Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» у спеціальному розділі 3 «Державні гарантії соціально-правового статусу вчених, наукових працівників» містяться й інші гарантії праці науково-педагогічних працівників, а саме:

1) забезпечення фінансування витрат, пов'язаних із науковим відрядженням (ст. 33);

2) фінансування витрат, пов'язаних із науковим стажуванням (ст. 34);

3) гарантування встановлення ставок (окладів) науково-педагогічним працівникам державних наукових установ, виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року;

4) встановлення державних стипендій, а для підтримки наукової молоді – стипендій для молодих вчених;

5) забезпечення умов для мотивації (стимулювання та заохочення) молодих вчених, зокрема шляхом: збереження доплат за науковий ступінь та вчене звання при визначенні стипендіального забезпечення докторантів; створення системи державних молодіжних стипендій, премій та грантів; фінансування стажування у провідних наукових установах, у тому числі за кордоном; фінансування наукових відряджень, у тому числі закордонних,

для участі в наукових заходах; забезпечення щорічної відпустки тривалістю, передбаченої для їх посади, наукового ступеня та місця роботи (ст. 36);

6) забезпечення соціального захисту окремих категорій науково-педагогічних працівників шляхом надання службових житлових приміщень;

7) забезпечення надання науково-педагогічним працівникам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла пільгових довгострокових кредитів (ст. 38) [6] та ін.

На підзаконному рівні спеціально-правові гарантії праці науково-педагогічних працівників, серед іншого, закріплено в наказах Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» [8], «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України» [9].

Таким чином, обґрунтованими вважаємо наступні висновки: 1) спеціальні ознаки гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти зумовлені: а) особливим правовим статусом даної категорії працівників; б) специфікою їх правового закріплення; 2) розглядаючи нині діючу юридичну регламентацію гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів освіти, доцільним вбачається виокремлення спеціально-правових гарантій праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які стосуватимуться виключно цієї категорії працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Петрик О.Л. Правова сутність понять «права» та «гарантії» науково-педагогічних працівників. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 110–116.
2. Гайдар Д.В. Гарантії діяльності наукових працівників в Україні: поняття і види *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2017. Випуск 24. С. 199–203.
3. Шульженко І.В. Юридичні гарантії для науково-педагогічних працівників, що мають статус внутрішньо переміщеної особи. *Правова держава*. 2020. № 40. С. 133–140.
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12#Text> (втратив чинність від 16.01.2016 р.)

6. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

7. Матієнко В.Є. Державні гарантії у сфері оплати праці. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 30. С. 115–119.

8. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 26.12.2017 р. № 1669. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>

9. Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти та науки від 18.04.2006 р. № 304. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-06#n15>